

WIERZĘ W JEZUSA CHRYSZTUSA

Wykład 2

Ks. Mirosław Łanoszka

Stary Testament zapowiada Jezusa Chrystusa *Krew Abła - zapowiedzią przelanej na krzyżu krwi Chrystusa*

Na początku nowego biblijnego cyklu obejmującego starotestamentowe zapowiedzi dotyczące Jezusa Chrystusa nasuwa się ogólne pytanie o wartość Starego Testamentu dla chrześcijan?

Tak postawione pytanie kieruje uwagę na kwestię relacji między Starym a Nowym Testamentem. Przede wszystkim trzeba powiedzieć, że sam Nowy Testament w swoich argumentacjach przytacza wiele starotestamentowych tekstów, którym w ten sposób nadaje wartość decydującą. W tym miejscu można przywołać fragment Ewangelii Janowej, w którym Jezus oświadcza, że „Pisma nie można odrzucić” (J 10,35), a więc Biblii hebrajskiej, a naszego Starego Testamentu, gdyż jest ono, jak oznajmia w tymże wersecie, „Słowem Bożym” (J 10,35). Apostoł Paweł, który często swoje argumenty opiera na starotestamentowych tekstach wskazuje w Liście do Rzymian, że Objawienie Starego Testamentu jest stale aktualne dla chrześcijan, stąd też jest trwałym pokarmem dla życia duchowego: „To zaś, co niegdyś zostało napisane, napisane zostało także dla naszego pouczenia, abyśmy dzięki cierpliwości i pociesze, jaką niosą Pisma, podtrzymywali nadzieję” (Rz 15,4; por. 1Kor 10,11)¹. Katechizm Kościoła Katolickiego w wypowiedziach na temat Biblii podkreśla, że Stary Testament jest integralną częścią Pisma Świętego, a „jego księgi są natchnione przez Boga i zachowują trwałą wartość, ponieważ Stare Przymierze nigdy nie zostało odwołane” (KKK 121), dlatego „chrześcijanie czczą Stary Testament jako prawdziwe Słowo Boże” (KKK 123).

W czym najpełniej wyraża się chrześcijańska lektura Starego Testamentu?

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei verbum” Soboru Watykańskiego II podkreśla, że zbawcze orędzie przekazane w Starym Testamencie koncentruje się przede wszystkim na zapowiedziach i przygotowaniu przyjścia Chrystusa oraz Jego królestwa². Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że „rozpoznawanie w dziełach Bożych Starego Testamentu zapowiedzi tego, czego Bóg dokonał w pełni czasów w Osobie swego wcielonego Syna” dokonuje się za pośrednictwem tzw. „typologii” (KKK 128). W tym kontekście papież Benedykt XVI mówi, że „chrześcijanie czytają Stary Te-

¹ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Pisma Święte w Biblii chrześcijańskiej*, przekł. R. Rubinkiewicz, Kielce 2002, s. 18-19.

² Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei verbum”*, nr 15.

stament w świetle Chrystusa, który umarł i zmartwychwstał”, a ukazywanie jedności planu Bożego w obydwu Testamentach dokonuje się właśnie dzięki wspomnianej typologii, która jest „wpisana w wydarzenia opisywane przez święty tekst, a zatem odnosi się do całego Pisma”³.

Czym zatem jest ta „biblijna typologia”?

Sam termin „typologia” składa się z dwóch greckich słów: *typos* (łac. *figura*) oznacza: „obraz”, „wzór”, „znak”, natomiast *logos* znaczy: „słowo”, „nauka”. Tak więc typologia biblijna odnosi osoby oraz związane z nimi wydarzenia i rzeczy znajdujące się w Starym Testamencie, które stanowią typ (figurę), do osób, wydarzeń lub rzeczy obecnych w Nowym Testamencie, jako ich antytypu. Dzięki stosowaniu typologii biblijnej teksty Pisma Świętego „odślaniają nieznaną, wyraźnie zamierzony przez Boga nowy sens, nazywany sensem typicznym”⁴.

Lektura typologiczna pozwala odkrywać w starotestamentowych pismach niewyczerpane bogactwo treści w odniesieniu do Nowego Testamentu, tak jak zresztą czynił to Kościół czasów apostołskich oraz żywa Tradycja kościelna. Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że obydwie części Pisma Świętego powinny być czytane jedna w świetle drugiej, wzorem pierwotnej katechezy chrześcijańskiej, zgodnie ze starożytnym powiedzeniem św. Augustyna: „Nowy Testament jest ukryty w Starym, natomiast Stary znajduje wyjaśnienie w Nowym” (*Quaestiones in Heptateuchum*, 2,73: PL 34,623) (KKK 129). Papież Benedykt XVI w adhortacji apostołskiej „*Verbum Domini*” akcentując ważność właściwego ukazywania głębokich relacji między dwoma Testamentami przypomina słowa św. Grzegorza: „to, co Stary Testament Obiecał, Nowy Testament ukazał; co tamten głosi skrycie, ten wyznaje otwarcie, jako już obecne. Dlatego Stary Testament jest prorocstwem Nowego Testamentu; a najlepszym komentarzem do Starego Testamentu jest Nowy Testament” (*Homiliae in Ezechielem*, I, VI, 15: PL 76,836 B)⁵.

Papieska Komisja Biblijna w dokumencie „*Interpretacja Biblii w Kościele*” zwracając uwagę na ważność typologicznego rozumienia tekstów biblijnych dodaje, że stosowanie tej typologii nie wyczerpuje całego bogactwa sensu duchowego Pisma Świętego⁶.

W jaki zatem sposób typologia biblijna odnosi starotestamentową postać Abła i związane z nim wydarzenia, co jest przedmiotem dzisiejszego wykładu, do rzeczywistości Nowego Testamentu?

Tę ważną zasadę interpretacji Starego Testamentu w Nowym, jaką jest typologia w odniesieniu do postaci Abła można znaleźć zarówno w nowotestamentowych tekstach, w egzegezie patrystycznej (Ojcowie Kościoła), a także w liturgii kościelnej. W świetle lektury typologicznej niewinnie wylana krew Abła jest figurą (typem) niewinnie przelanej na krzyżu krwi Chrystusa (Hbr 12,24). Ojcowie Kościoła w zabitym przez Kaina Ablu widzieli zapowiedź „niewinnie skazanego i ponoszącego śmierć dla zbawienia ludzkości Jezusa Chrystusa (Meliton z Sardes, Ireneusz, Orygenes, Cyprian, Hilary)”⁷. Tak więc typologiczna egzegeza starotestamentowej rzeczywistości dotyczącej postaci Abła pozwala odkrywać głębszy sens wydarzeń (sens typiczny) przekazanego w czwartym rozdziale Księgi Rodzaju opowiadania o dwóch braciach (Rdz 4,1-16).

³ Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostołska „Verbum Domini”*, Kraków 2010, s. 49.

⁴ S. Szymik, *Typologia biblijna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom XIX, Lublin 2013, kol. 1238.

⁵ Benedykt XVI, „*Verbum Domini*”, s. 49.

⁶ *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich* (przekł. i red. ks. R. Rubinkiewicz), Warszawa 1999, s. 188-189.

⁷ M. Szram, *Jezus Chrystus w zapowiedziach*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom VII, Lublin 1997, kol. 1319.

Jakie zatem wskazówki zostały zawarte w tym biblijnym tekście, które są istotne dla właściwego zrozumienia tego dramatycznego wydarzenia, jakim była bratobójcza śmierć?

Przede wszystkim trzeba powiedzieć, że opowiadanie o Kainie i Ablu obrazuje rozwój ludzkiej nieprawości, jaka ma miejsce po pierwszym grzechu człowieka (Rdz 3)⁸. Trzeci rozdział Księgi Rodzaju mówi o pierwszym nieposłuszeństwie człowieka wobec Boga, natomiast czwarty opowiada o kontynuacji tego braku posłuszeństwa w historii potomstwa pierwszych ludzi (Rdz 4), co ostatecznie doprowadziło do tragicznej śmierci jednego z ich synów⁹. Warto w tym miejscu wspomnieć, że dramatyczna przyszłość Abła, młodszego brata Kaina, została już symbolicznie zawarta w jego hebrajskim imieniu *hebel* (wym. *hewel*), wskazującym na ulotność istnienia, kruchość egzystencji, co pozwoliło przedstawić człowieka, który przechodzi przez życie jak powiew wiatru¹⁰.

Starotestamentowe opowiadanie o Kainie i Ablu zawiera w sobie ważne wskazówki co do okoliczności, które kształtowały odmienne konteksty życiowe obydwu braci. Kain przyszedł na świat jako pierworodny syn, co w semickiej kulturze oznaczało uzyskanie uprzywilejowanej społecznie pozycji, która dawała prawo do wejścia w posiadanie ojcowskiego błogosławieństwa oraz podwójnej części dziedzictwa. Odmienność dróg, jakimi podążają bracia jest widoczna także w ich codziennej pracy. Podczas gdy Kain uprawiał rolę, Abel był pasterzem owiec (Rdz 4,2). Osiadły tryb życia Kaina obrazuje początki cywilizacji rolniczej, podczas gdy warunki egzystencji Abła wskazują na koczowniczo-pasterski model bytowania. Stąd też przypuszcza się, że środowiskiem pochodzenia (*Sitz im Leben*) tego opowiadania była starożytna tradycja odnosząca się do antagonizmów między przodkami nomadów żydowskich a osiedlonymi mieszkańcami Kanaanu. Powyższa teza może stanowić podstawę do dalszych wywodów o charakterze teologicznym, że autor Księgi Rodzaju zestawiał ludzi pustyni, mających uosabiać autentyczną religię, z mieszkańcami tworzącymi cywilizację miejską (Księga Rodzaju ukazuje Kaina jako pierwszego założyciela miasta – Rdz 4,17), mających reprezentować świat grzechu¹¹. Pogłębienie tej myśli można znaleźć w monumentalnym dziele św. Augustyna, jakim jest „Państwo Boże” (*De civitate Dei*), w którym ten wybitny ojciec i doktor Kościoła naucza, że to przeciwstawienie Kaina i Abła obrazuje przeciwieństwo dobrych i złych, jakie pojawiło się już u samego zarania ludzkości: „Pierwszy tedy z tych dwojga rodziców rodzaju ludzkiego urodził się Kain, należący do państwa ludzkiego, drugi Abel – do państwa Bożego”¹². Te dwa różne konteksty, w jakich funkcjonują obydwaj bracia charakteryzuje odmienne postrzeganie rzeczywistości, co uwidacznia się w ich postawie wobec Boga.

Czy zatem wspomniany konflikt między Kainem i Ablem można dostrzec nawet w sferze religijnej?

Księga Rodzaju opowiada o wydarzeniu, jakim było składanie Bogu ofiary przez każdego z braci w następujący sposób: „Po jakimś czasie Kain składał PANU ofiarę z plonów ziemi. Także Abel złożył ofiarę z pierworodnych zwierząt swojego stada oraz z ich tłuszczu. PAN spojrzał na Abła i jego ofiarę, na Kaina natomiast i jego ofiarę nie spojrzał. Kain bardzo się rozżłościł i chodził ze spuszczoną głową” (Rdz 4,3-5). Przytoczony tekst podaje, że jedyną różnicą między złożonymi ofiarami było to, że dar Kaina składał się z plonów ziemi (Rdz 4,3), natomiast Abel „złożył ofiarę z pierworodnych zwierząt swojego stada oraz z ich tłuszczu” (Rdz 4,4). W tym miejscu nasuwa się pytanie, dlaczego:

⁸ H. Gunkel, *Genesis* (z niemieckiego przełożył M.E. Biddle), Macon, Georgia 1997, s. 40.

⁹ J.W. Rogerson, *Genesis 1-11*, w: J.W. Rogerson, R.W.L. Moberly, W. Johnstone, *Genesis and Exodus*, Sheffield 2001, s. 83.

¹⁰ A. van den Born, J.C. Margot, *Abel*, w: J. Bajard, M. Defossez, J. Longton, R.F. Poswick, G. Rainotte (red.), *Le Dictionnaire Encyclopédique de la Bible*, [Turnhout] Brepols³2002, s. 3.

¹¹ J. Daniélou, *Święci <poganie> Starego Testamentu*, przekł. ks. K. Fedorowicz, Kraków 2013, s. 22.

¹² Św. Augustyn, *Państwo Boże*, XV, 1, przekł. ks. W. Kubicki, Pisma Ojców Kościoła, t 13, Poznań 1937, cz. III, s. 2.

„PAN spojrział na Abła i jego ofiarę, na Kaina natomiast i jego ofiarę nie spojrział” (Rdz 4,4-5)? Trzeba przyznać, że tekst Księgi Rodzaju nie mówi o powodach, dla których Bóg wybrał Abła, młodszego brata Kaina. Prawdopodobnie właściwym rozwiązaniem tej wywołującej pewne napięcie sytuacji jest uznanie, że przyjęcie przez Boga ofiary Abła należy do tajemnicy Bożego wolnego wyboru. Stąd też wybranie przez Boga Abła nie oznacza odrzucenia Kaina, a jedynie, zgodnie z ekspresywnym stylem języka hebrajskiego, ukazującym w tym przypadku sens biblijnego przesłania poprzez kontrast, należy widzieć pouczenie, że Bóg akceptuje obydwóch braci, ale w różny sposób. Trzeba też dopowiedzieć, że dokonany przez Boga wolny wybór Abła, podobnie, jak w przypadku obdarowania człowieka Bożą łaską, nie jest uwarunkowany żadną wcześniejszą jego zasługą. W tym momencie autor biblijny wzywa do porzucenia jedynie ludzkiego osądu tej sytuacji, by przyjąć inny, a jednak sprawiedliwy i lepszy zamysł Bożej logiki miłości¹³.

Chociaż Boży wybór Abła nie oznacza odrzucenia Kaina, to jednak starszy brat nie może znieść tej sytuacji?

Przyjęcie przez Boga ofiary Abła, a więc widoczny znak Bożej życzliwości, budzi w Kainie zazdrość, mającą swoje prawdziwe źródło w nienawiści wobec młodszego brata. Kain obdarzony przywilejem pierworództwa nie może znieść sytuacji, że to nie on został wybrany, dlatego też nie rozumiejąc logiki wolnego wyboru Boga odbiera Bożą decyzję jako niesprawiedliwą. Porównanie własnego położenia z sytuacją, w jakiej znalazł się Abel prowadzi Kaina do przekonania, że jest traktowany inaczej, z czym nie może się pogodzić.

Brak akceptacji ze strony Kaina Bożego wyboru sprawia, że pozwala się ować pokusie zazdrości i nienawiści, co dobrze ilustrują słowa: „Kain bardzo się rozżłościł i chodził ze spuszczoną głową” (Rdz 4,5)¹⁴. Bóg jednak nie zostawia Kaina bez pomocy, ale pragnie doprowadzić go do prawdy i uświadomić mu, że rzeczywisty problem tkwi w nim samym, co dobitnie wyraża następujący fragment Księgi Rodzaju: „Wtedy PAN rzekł do Kaina: Dlaczego się złościł i chodzisz ze spuszczoną głową? Czyż nie jest tak, że jeśli dobrze postępujesz podnosisz głowę, a jeśli nie postępujesz dobrze, grzech czyha u twoich drzwi i cię pociąga, a przecież ty masz nad nim panować” (Rdz 4,6-7). Kain jednak, będąc pewnym własnych racji, odrzuca troskliwą miłość Boga, a powodowany nienawiścią pozbawia życia własnego brata (Rdz 4,8).

Istota rzeczy tego tragicznego wydarzenia została trafnie ujęta w tekście Pierwszego Listu św. Jana: „Takie bowiem jest orędzie, które słyszeliście od początku, że mamy się wzajemnie miłować. Nie tak jak Kain! Pochodził on od Złego i zabił swojego brata. A dlaczego go zabił? Bo jego czyny były złe, czyny zaś jego brata - sprawiedliwe” (1J 3,11-12). W świetle przytoczonych słów można powiedzieć, że istotnym problem Kaina był brak miłości do swojego brata. Ponieważ nie umiał on cieszyć się darem, który Abel otrzymał od Boga, więc wzbierająca nienawiść zrodziła w nim chęć unicestwienia młodszego brata. Miłość do Boga zawsze wyraża się w miłości bliźniego, stąd też „zawsze, gdy człowiekowi brak miłości przenika go niepojęty lęk przed wszystkim i o wszystko” (Biblia Paulińska). Jednak Bóg, który „jest miłością” (1J 4,8), w tej dramatycznej sytuacji wychodzi do Kaina jako pierwszy ze swoją bezinteresowną miłością, gdyż pragnie ocalić jego życie, pytając go: „Gdzie jest twój brat Abel?” (Rdz 4,9). Bóg w ten sposób pragnie uświadomić grzesznikowi, co zrobił, wzywając go do żalu i przyjęcia ofiarowanego mu przebaczenia¹⁵.

Księga Rodzaju wyraźnie pokazuje, że przelanie niewinnej krwi Abła godzi w życie samego Kaina, który popełnił grzech przeciwko braterstwu, a jego złe postępowanie jest także brzemienne w konsekwencje dotyczące żyzności ziemi: „A Bóg zapytał: Co uczyniłeś? Krew twojego brata woła

¹³ B. Costacurta, *Obietnica życia w Księdze Rodzaju* (z włoskiego przełożyła D. Piekarcz), Kraków 2005, s. 62-63.

¹⁴ G. Ravasi, *Księga Rodzaju*, s. 101.

¹⁵ B. Costacurta, *Obietnica życia*, s. 65-69.

do mnie z ziemi. Dlatego odtąd bądź przeklęty na tej ziemi, która się otworzyła, aby przyjąć krew twojego brata przelaną przez ciebie. Gdy będziesz uprawiał tę ziemię, nie da ci już plonów. Będziesz na ziemi tułaczem i zbiegiem” (Rdz 4,10-12). Można powiedzieć, że grzeszny czyn Kaina w pewnym sensie spowodował dewastację stworzenia, niemniej ostatnim słowem, jakie przekazuje biblijny autor jest prawda o Bożym miłosierdziu, które urzeczywistnia się pomimo ludzkiej nieprawości¹⁶. Bóg poruszony nieszczęściem Kaina (Rdz 4,13-14) dał mu znamię – „tajemniczą ochronę”¹⁷ – „by ludzie, których spotka nie zabili go” (Rdz 4,15).

Jaki zatem sens odkrywa żywa Tradycja Kościoła w tym starotestamentowym opowiadaniu o dwóch braciach?

W pierwszej modlitwie eucharystycznej, czyli kanonie rzymskim, znajduje się wspomnienie ofiary Abła, umieszczone przed słowami wzmiankującymi o darach złożonych przez Abrahama i Melchizedeka, wypowiedzianych w kontekście zapowiedzi Eucharystii: „(...) składamy Twojemu najwyzszemu majestatowi z otrzymanych od Ciebie darów Ofiarę czystą, świętą i doskonałą, Chleb święty życia wiecznego i Kielich wiekuistego zbawienia. Racz wejrzeć na nie z miłością i łaskawie przyjąć, podobnie jak przyjąłeś dary swojego sługi, sprawiedliwego Abła, i ofiarę naszego Patriarchy Abrahama oraz tę ofiarę, którą Ci złożył najwyższy Twój kapłan Melchizedek, jako zapowiedź Ofiary doskonałej” („Mszał Rzymski dla diecezji polskich”, Poznań 1986, s. 310*).

W przytoczonym fragmencie rzymskiego kanonu mszalnego Abel jest nazwany „sprawiedliwym”. W taki sposób określił go sam Jezus, co potwierdza tekst Mateuszowej Ewangelii: „Spadnie więc na was krew niesprawiedliwie przelana, począwszy od krwi sprawiedliwego Abła, aż po krew Zachariasza, syna Barachiasza, którego zamordowaliście między miejscem świętym a ołtarzem” (Mt 24,35). W tych słowach można dostrzec myśl, że Abel, którego krew została niewinnie przelana „otwiera długi szereg ofiar, tych, których potomstwo nie jest cielesne, ale duchowe. Jest pierwszym z męczenników”¹⁸. O sprawiedliwych czynach Abła mówi, cytowany wcześniej, Pierwszy List św. Jana (1J 3,12), natomiast autor Listu do Hebrajczyków wyjaśnia, dlaczego Abel jest traktowany jako sprawiedliwy: „Przez wiarę Abel złożył Bogu ofiarę lepszą niż Kain, dzięki czemu został uznany za sprawiedliwego przez samego Boga, który zaświadczył o jego darach. Choć więc umarł, przez nią nadal przemawia” (Hbr 11,4). Przytoczony tekst stanowi świadectwo chrześcijańskiej lektury opowiadania o dwóch braciach z Księgi Rodzaju. Autor Listu do Hebrajczyków w zacytowanym fragmencie akcentuje ścisłą więź między wiarą Abła, a złożoną przez niego ofiarą, którą nazywa „lepszą niż Kaina”, co też było powodem jej akceptacji przez Boga. Abel okazał się „sprawiedliwym” właśnie dzięki takiej wierze, której mocą, po męczeńskiej śmierci, jako już uczestniczący w Bożym życiu może „przemawiać nadal”, pociągając przykładem żywej wiary.¹⁹

W złożonej przez Abła ofierze, którą mógł być „baranek” (użyty w hebrajskim tekście termin *šō'n* (wym. *con*) pozwala na takie rozumienie)²⁰ można ujrzeć figurę Baranka Paschalnego – Jezusa Chrystusa w tajemnicy Jego krzyża²¹. Przelana krew sprawiedliwego Abła woła z ziemi do Boga

¹⁶ J.W. Rogerson, R.W.L. Moberly, W. Johnstone, *Genesis and Exodus*, s. 84.

¹⁷ Chociaż trudno precyzyjnie określić naturę znamienia (hebr. *’ôṭ* – „znak”), jakim Bóg obdarzył Kaina, to jego funkcja jest czytelna: otrzymany „znak” ma przypominać zarówno o grzechu, jakiego dopuścił się Kain, jak i o Bożym miłosierdziu, które zostało mu ofiarowane (G.J. Wenham, *Genesis 1-15*, (WBC 1), Waco 1987, s. 110).

¹⁸ J. Daniélou, *Święci <poganie> Starego Testamentu*, s. 27.

¹⁹ A. Tronina, *Do Hebrajczyków. Słowo zachęty na dni ostatnie*, Częstochowa 1998, s. 143.

²⁰ Hebrajski termin *šō'n* w znaczeniu zbiorowym oznacza „trzodę” (owce, kozy), ogólnie „zwierzę z trzody jako zwierzę ofiarnicze”, „pojedyncze (młode) zwierzęta z trzody”, natomiast metaforycznie może określać „osoby będące pod Bożą opieką” (Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J. (red.), Dec P. (red. nauk. wyd. pol.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, tom II, Warszawa 2008, s. 73-74).

²¹ J. Daniélou, *Święci <poganie> Starego Testamentu*, s. 25.

(Rdz 4,10), gdyż należy do Stwórcy, stając się w ten sposób głosem wszystkich, których niewinnie wylana krew domaga się zadośćuczynienia (por. Mt 23,34-35; Ap 6,9-10). Ta ekspiacja (zadośćuczynienie) dokonuje się w ofierze Chrystusa, którego krew została wylana na wynagrodzenie wszystkich grzechów ludzkich. Abel wybrany przez Boga oddaje swoją krew za brata Kaina, zapowiadając zbawczą ofiarę Chrystusa za braci (por. 1J 3,16), którego krew „przemawia mocniej niż krew Abła” (Hbr 12,24)²², gdyż uwalnia człowieka od grzechów i jedna go z Bogiem, a w ten sposób uzdalnia wszystkich wierzących do oddania własnego życia na służbę Boga (Hbr 9,11-14)²³.

Pytanie: W jaki sposób Jezus nazywa Abła, kiedy wspomina o jego niewinnie przelanej krwi?

²² J. Daniélou, *Święci <poganie> Starego Testamentu*, s. 27-28

²³ A. Tronina, *Do Hebrajczyków*, s. 115-119.